

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ПЕТРИШИН Галина Романівна

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО САМОУТВЕРДЖЕННЯ В
ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ
(друга половина ХІХ ст.-30-ті роки ХХ ст.)

23.00.02. - політичні інститути та процеси

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

КИЇВ - 1997

32.001

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00751852 (S)

Дисертація в рукописом

Робота виконана в **Київському університеті імені Тараса Шевченка**

Науковий керівник - доцент, кандидат історичних наук

Обушний М. І.

Офіційні опоненти: головний співробітник Інституту національних відносин і політології НАН України, доктор історичних наук **Кучер В. І.**

доцент, кандидат філософських наук

Пшеничник В. О.

Провідна установа: Національна аграрна академія, м. Київ

Захист відбудеться "24" Серпня 1997 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К.01.01.12. по захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук у Київському університеті імені Тараса Шевченка (252017, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330).

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано "24" Листопада 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Салтовський О. І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Актуальність теми дослідження. Після тривалого бездержавного існування, український народ виборов собі право на побудову власної самостійної держави. Його сучасна державотворча діяльність тісно пов'язана з українською політичною традицією, важливою складовою якої є процес націотворення, стрижнем якого виступає національне самоутвердження.

Особливість його прояву на Україні обумовлена специфікою її суспільного життя, в основу якого покладена багатовікова залежність від інших держав. Це сприяло формуванню у свідомості широкого загалу українців відповідних світоглядних стереотипів. Зокрема, в радянську добу, у ролі нього виступав заідеологізований компартійний витвір - радянський народ. Західно-українські землі, в силу історичних обставин, були включені у процес "радянизації" значно пізніше. Це створило більш сприятливі умови для розвитку національної самобутності українців на цих землях.

Тому сьогодні, коли перед нашими політиками стоїть питання зміцнення та утвердження української нації у світовому співтоваристві, досвід національного самоутвердження в Західній Україні належить до числа найактуальніших.

Особливий науково-пізнавальний інтерес в даному аспекті становить період з другої половини XIX ст. - по 30-ті роки XX ст. коли розвиток політичного руху та політичні інспірації галицької інтелігенції за побудову державності досягають свого апогею.

Зважаючи на певні аналогії з сучасністю, постає необхідність на базі наукових джерел проаналізувати і узагальнити

досвід процесів національного самоутвердження на землях Західної України. Це дасть змогу краще зрозуміти сутність процесу національного самоутвердження виявити можливі тенденції нинішнього розвитку, а отже, і уникнути помилок (теоретичних і політичних) в процесі націотворення.

Хоч українською політологічною наукою уже накопичена певна кількість праць з даної проблеми, однак, дослідження цієї проблеми є недостатнім. Поки що відсутня спеціальна робота, яка б була присвячена аналізу національного самоутвердження в Західній Україні у обраний для дослідження автором період.

Наукова розробленість теми. Окремі аспекти проблеми національного самоутвердження розглядалися вітчизняними науковцями ще у XIX ст., зокрема, західноукраїнськими дослідниками Я. Головацьким, І. Вагилевичем, М. Шашкевичем. Увага "Руської трійці" була зосереджена на вивченні культурного поля національного самоутвердження. Даний процес розглядався ними як процес збереження та реалізації певних символів та традицій народу впродовж його націотворення [1].

Значну увагу визначенню місця і ролі національного самоутвердження приділяє Т. Шевченко, який всією своєю творчістю не лише його оспівував, але і відстоював право народу самостійно будувати своє власне життя.

Специфічна точка зору щодо розуміння змісту національного самоутвердження належить М. Драгоманову. Вчений розглядає національне самоутвердження як один із елементів націотворення. Причому М. Драгоманов вважав, що тільки на шляху національ-

¹ Русалка Дністрова (фотокопія з вид. 1937 р.) Вид-во худ. літ.-К.: Дніпро, 1972.-133 с.

ного самоутвердження можна відродити українську державність, щоправда на федералістичних засадах [1].

І. Франко розглядав національне самоутвердження як процес становлення внутрішнього єства народу. Формуванню ж політичної активності мас на думку вченого, покликані сприяти певні політичні ідеї, зокрема ідея державності [2].

У роботах Ю. Бачинського, М. Міхновського, Л. Цегельського подається аналіз національного самоутвердження українців на початку ХХ ст. [3]. Крім того Ю. Бачинський був першим, хто підняв ідею політичної самостійності українців та розглянув ідею соборності всіх українських земель.

М. Грушевський розглядав самоутвердження як один із чинників націотворення, що відображає відтворення певних культурних символів та їх розвиток відповідно до активності суб'єкта відтворення [4].

Аналіз наведених нами підходів до вивчення проблеми показує, що в тій чи іншій мірі дослідники намагалися розкрити сутність національного самоутвердження як такого, що базується на зверненні до історії українського народу його етнокультурної самотності.

1 Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране.-К.:Льбідь, 1991.-С.461-569. Його ж. Попереднє слово до громади.-Там само.- С.276-327.

2 Франко І. Поза межами можливого//Зібр.творів: У 50-ти т. /Іван Франко;/Редкол.,Є.П.Кирилюка (голова) та ін.;АН УРСР; Ін-т ім.т.Шевченка.-К.:Наукова думка, 1986.-Т.45.- с.276-285. Його ж. Що таке поступ? - Там само.- С.300-349.

3 Бачинський Ю. Україна Ірредента.- 2-е вид.- Львів:НТШ, 1900.-185 с.;Міхновський М. Самостійна Україна.-Авсбург: Український патріот, 1948.-30 с.; Цегельський Л. Самостійна Україна.-Відень:Накладом СБУ, 1915.- 15 с.

4 Грушевський М. Початки громадянства (генетична соціологія).- (В.м.), 1921.-328 с. Його ж. Очерк истории украинского народа (Сост.и ист.-биогр.очерк Ф.П. Шевченко, В.А. Смолий; Примеч. В.М. Ручки, А.И. Гуржия.-Льбідь,1900.- 400 с.

У 30-ті роки ХХ ст. проблема національного самоутвердження знаходить своє відображення у державотворчих концепціях першової галицької інтелігенції: С. Дністрянського (науково обґрунтовує право кожного народу на власну державу в етнічних межах його проживання, розробляє правові аспекти майбутнього державотворення); Д. Донцова (розкриває сутність волюнтаристичної, елітарної концепції української державності, інтегрального націоналізму), М. Лозинського (дає ґрунтовний аналіз політико-правових підстав виникнення національної держави на території Галичини), В. Кучабського (пропонує концепцію монархічної державності, яка базується на ідеях національного консерватизму), С. Рудницького (розкриває значення геополітичного аспекту у творенні держави), В. Старосольського (обґрунтовує концепцію української соборної держави, ставить питання про взаємодію національного і загальнолюдського), С. Томашівського (висуває концепцію національної держави Галичини як своєрідного дуумвірату монархічної держави і греко-католицької церкви) та інші [1].

¹ Дністрянський С. Нова держава.-Відень-Прага-Львів, 1923.-С.22,16. Його ж. Загальна наука права і політики.-Прага: Накладом Українського Університету, 1923.-С.30,31,64,176. Його ж. Самовизначення народів // Воля.-Т.5.-Ч.3.-С.203; Донцов Д. Націоналізм.-3-є вид.- Лондон: УВС, 1906.- 364 с.; Лозинський М. З новим роком 1924: Телерішній стан будови Української держави і задачі західно-українських земель.- Женева,1924.-С.4-78.Його ж. Боротьба за національний характер території в Версальському договорі//Наук.зб.УВУ в Празі.-Т.1. -Прага,1923.-С.102.; Кучабський В. Вільшовизм і сучасне завдання Українського Заходу:національно-політичні замітки.- Львів:МТШ, 1925.-С.112, 163,125.; Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії.- Відень,1923.-С.86-111. Його ж. Чому ми хочемо самостійної України?-2-є вид.,розширене.-Київ-Стокгольм-Львів: Політична бібліотека, 1917.- С.54, 90,96,119,120,147; Старосольський В. Держава і політичне право.-Подебради:Вид-во УГА,1924.-Ч.2.-464 с.; Томашівський С. Самостійна Україна//Молода Україна - часопис,1900.-Ч.6.

Вагомий внесок у розкриття проблеми національного самоутвердження українців становить творчий доробок В. Винниченка та В. Липинського. У останнього, зокрема, знаходимо висвітлення такого аспекту національного самоутвердження, як поєднання і взаємообумовленість національного і соціального чинників у процесі самоутвердження нації; ролі національної ідеї в процесі консолідації національної спільноти [1].

Особливу цінність у розкритті проблеми еволюції національного самоутвердження на теренах Західної України становлять роботи представників української діаспори, безпосередніх учасників даного процесу. Серед них варто відзначити творчий доробок К. Левицького, М. Стахова, П. Феденка та інших [2].

Значний внесок у розкриття змісту національного самоутвердження та ролі націоналізму в даному процесі зробили такі представники української діаспори як А. Бедрій, Р. Кухар, Ю. Пундик. Останній, у праці "Український націоналізм" стверджує, що національне самоутвердження - це процес, що базується на усвідомленні національної окремішності та виробленні відповідної цьому усвідомленню програми дій, яка мобілізує народні маси до боротьби за розбудову держави [3].

1 Липинський В. Лист до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму.-Відень,1926.- 580 с.

2 Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914-1918 рр.-Львів:НТШ,1928.-774с.; Стахів М. Над берегом пропасті. Коротка історія українського політичного руху в новітніх часах.-Ч.1.-Львів:Самоосвіта,1937.-62 с.; Феденко П. Український громадський рух у ХХ ст.-Подєбради:УГА,1934.-171 с.

3 Бедрій А. До питання теорії українського націоналізму//Визвольний шлях.-Кн.6.1967.-С.663-669.; Кухар Р. Філософські основи українського націоналізму//Визвольний шлях.-Т.7,1963.- С.741-750; Пундик Ю. Український націоналізм.-Париж:Українське слово, 1966.-96 с.

У працях О. Кульчицького, В. Яніва подається аналіз етнопсихологічних особливостей українського народу та їх впливу на протікання процесу національного самоутвердження [1].

Окремі аспекти сутності національного самоутвердження розкривають роботи О.-І. Бочковського. Зокрема, він розрізняє такі його три аспекти: пробудження, відродження та самовизначення. Автор розробляє і питання можливих шляхів національного самоутвердження (органічний та механічний) та визначальних чинників даного процесу. Крім цього, національне самоутвердження О.-І.Бочковський подає у своєрідній тріаді: нація-державо-людство [2].

Вагомий внесок в осмислення поняття "національне самоутвердження" зробили вчені - представники української діаспори, зокрема Н. Полонська-Василенко, в дослідженнях якої чітко розкриваються внутрішні та зовнішні причини, що обумовлюють даний процес; І.Лисяк-Рудницький, в роботах якого подається порівняльний аналіз етапів розвитку національного руху в Західній та Східній Україні. У розвитку національного руху в Україні загалом вчений виділяє три етапи: шляхетська доба, народницька доба та модерністична доба [3].

Серед останніх досліджень представників української діаспори, що працюють над розкриттям проблеми національного самоутвердження, варто виділити роботи Р. Шпорлюка (подає аналіз

¹ Кульчицький О. Світовідчуття українця//Українська душа.-К.:МП "Фенікс", 1992.-С.53-55; Янів В. Проблеми психологічного окциденталізму України//Визвольний шлях.-Кн.10.-1965.-С.1048.

² Бочковський О.-І. Вступ до націонології.-Мюнхен: УТ-ГІ,1991-1992.-С.167-268.

³ Полонська-Василенко Н. Історія України.-Мюнхен:Сучасність, 1976.-476 с.; Лисяк-Рудницький І. Історичні ессе: У 2-х т.-К.:Основи,1994.- Т.1.-550 с.

геополітичних реалій, в умовах яких відбувалося становлення національного відродження на західноукраїнських землях); Г.Грабовича (обґрунтовує суть національного самоутвердження як процесу, що базується на широкій гамі емоційних, символічних, часто неусвідомлених, стихійних і колективних діянь і цінностей) та інші [1].

Значно активізували останнім часом роботу в цьому напрямку і вітчизняні науковці. На цій ниві плідно працюють В. Буцєвицький, В. Іванишин, М. Кугутяк, В. Ребало, М. Обушний, О. Майборода. В більшості ці та деякі інші автори, досліджуючи національне самоутвердження, визначають його обумовленість культурними цінностями та символами певного народу, залежність тенденцій розвитку від активності суб'єкта історії та національної ідеї, навколо якої консолідується дана спільність [2]. Автор поділяє цю точку зору і виходить з того, що національне самоутвердження - це процес еволюції певної національної спільності на базі певного поля культури, від простого, нижчого рівня усвідомлення свого національного буття до іншого, більш високого, що знаходить своє відображення у всезростаючій культурно-політичній активності мас (створення національних рухів, становлення політичних партій, державності тощо).

¹ Шпорлюк Р. Україна від імперської периферії до суверенної держави//Сучасність.-1996.-N 12.-С.53-56; Грабович Г. До питання про критичне самоусвідомлення в українській думці ХІХст.: Шевченко, Куліш, Драгоманов//Сучасність.-1996.-N 12.- 90 с.

² Буцєвицький В. Проблема "центр-регіон" земель України в складі Австро-Угорщини у ХХ ст.// "Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи": Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 10-11 листопада 1994 р.-К., 1995.-С.58-60; Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм.-2-е вид.-Дрогобич: Відродження, 1992.-С.8-89; Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст.-1939 р.)-Івано-Франківськ. В.В., 1993.- 200 с.; Ребало В.А., Обушний М.І., Майборода О.М. Етнонаціональні процеси в сучасній Україні (досвід, проблеми, перспективи).- К.:1996.-112 с.

В процесі самоутвердження важлива роль належить національній свідомості, дослідженню якої присвятили свої роботи В. Антонюк, Я. Дашкевич, В. Жмир, М. Жулинський, О. Забужко, В. Потульницький та інші [1]. Останній, зокрема, подає аналіз етапів і напрямків, що мали місце в еволюції суспільно-політичної думки України в кінці XIX - поч. XX ст.

Серед зарубіжних науковців проблема національного самоутвердження досліджується Е. Гелнером, І. Берліном, Дж. Армстронгом, М. Грохом, К. Дойчем та іншими. У своїх дослідженнях вони розглядають питання ролі етнічного чинника в процесі політизації мас [2].

Відаючи належне і поважаючи точку зору авторів, котрі тією чи іншою мірою вивчають окремі аспекти досліджуваної автором проблеми, все ж зауважимо, що поки що відсутня спеціальна робота з національного самоутвердження західних українців. Саме це стало об'єктом дослідження дисертаційної роботи і обумовило вибір визначеної теми.

1 Антонюк В. Історична самосвідомість українців в контексті національного відродження//Проблеми соборності України в XX ст. :Зб.ст.-Ін-тут Національного Відродження і політології НАН України.-К.,1994.- С.220-229; Дашкевич Я. Східна Галичина: етнічні відносини, національні відносини та менталітети//Україна в минулому:-Зб.ст.-Вип.VI.-Київ-Львів.: Наукова думка,1994-С. 126; Жулинський М. Признаюся, я ніколи не належав до вірних тої релігії. Хто такі сучасні "друзі народу", і як вони воюють за Франка//Час.-1996.-13 грудня.-С.10; Жмир В. На шляху до себе /Історія становлення української національної свідомості //Сучасність.-1995.- №5.- С.90-100.; Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст.-К: Основи, 1993.-126 с.; Потульницький В. Історія української політології.-К.:Либідь,1992.-230 с.

2 Гелнер Е. Нації і націоналізм//Вопросы философии.-1989.-№7.- С.119-142; Берлін І. Націоналізм// Зустріч.-1991.-№2.-С.60-76; Армстронг Дж. Український націоналізм//Зустріч.-1991.-№2.- С.111-122; Грох М. Старий націоналізм чи нові національні рухи?/Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії.-К.:Основи,1993.- С.493-497; Дойч К. Екстремальний націоналізм і самознищення: внутрішні проблеми волі//Зустріч. -1991.-№2.-С.87-93.

Об'єктом дослідження є національне самоутвердження на західноукраїнських землях другої половини XIX ст.-30-х років XX ст, визначення його місця і ролі в процесі націотворення в Україні.

Предметом дослідження є вивчення процесу політичної активності мас на базі культурно-історичних та політичних традицій в Західній Україні.

Головною метою роботи є висвітлення проблеми національного самоутвердження в Західній Україні. Автор досліджує дану проблему шляхом аналізу соціально-політичних та культурно-історичних чинників, які зумовили особливості національного самоутвердження даного регіону і знайшли своє відображення у розвитку культурної та політичної активності народних мас Західної України. Досягнення даної мети передбачає розв'язання таких проблем:

- визначити сутність та специфіку національного самоутвердження в контексті соціоцивілізаційного процесу;

- висвітлити особливості та специфіку національного самоутвердження галичан, що передбачає з'ясування найважливіших тенденцій, які проявилися в процесі національного поступу Західної України;

- виявити вплив зовнішньополітичних факторів на розгортання даного процесу;

- визначити місце і роль національної свідомості і основних факторів її зростання в процесі національного самоутвердження на західноукраїнських землях;

- з'ясувати специфіку процесу національного самоутвердження на західноукраїнських землях шляхом аналізу низки концепцій державності та соборності;

- визначити вплив процесу національного самоутвердження на західноукраїнських землях другої половини XIX - 30-х роках XX ст. на процес націотворення в Україні.

Методологічну основу дисертаційної роботи складають історичний та системний методи політологічних досліджень. Ці методи дозволили проаналізувати процес національного самоутвердження на західноукраїнських землях у конкретно-історичних умовах, виявити його особливості, що знайшли своє відображення як у розвитку культурно-політичної активності мас так і у політологічних концепціях державності та соборності суспільно-політичної думки галичан.

Джерелознавчу базу дисертаційного дослідження склали праці М. Драгоманова, М. Грушевського, І. Франка щодо окремих аспектів процесу національного самоутвердження; С. Рудницького щодо ролі геополітичного чинника в даному процесі; І. Лисяка-Рудницького, В. Дорошенка щодо ролі національної свідомості в процесі національного розвитку певного народу; С. Дністрянського, В. Старосольського щодо значення етнокультурного чинника для політики.

Автор звертається і до наукових праць, в яких досліджується значимість тих чи інших чинників у процесі національного самоутвердження. Серед подібних публікацій виділяються роботи А. Ведрія, О.-І. Бочковського. Стосовно витоків національного самоутвердження українців, автор посилається на роботу сучасного вітчизняного дослідника С. Павлюка.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що зроблено спробу з точки зору сучасного етнополітичного мислення розкрити проблему національного самоутвердження в Західній Україні у дос-

ліджуваний період, застосовуючи історичний та системний підходи.

Наукова новизна одержаних результатів, що виносяться на захист, може бути конкретизована в наступних висновках:

- проблема національного самоутвердження досліджується в контексті розвитку культурної та політичної активності мас, що обумовлена як внутрішніми, національно-специфічними особливостями, так і фактором зовнішнього впливу;

- процес національного самоутвердження обумовлюється домінуючими в суспільстві ідеями, що носять історичний характер. Ними, зокрема, на західноукраїнських землях у досліджуваний період виступають як політичні ідеї української державності, так і релігійні ідеї та символи;

- процес активізації національного самоутвердження залежить від діяльності носія певних національних цінностей та наявності або відсутності ворога;

- концептуально досліджуються культурні та політичні форми прояву національного самоутвердження в Західній Україні на основі аналізу двох рівнів усвідомлення: буденного (пасивне наслідування національних вартостей) та ідеологічно-політичного (конституювання політико-правових засад національного самовизначення у певному геополітичному просторі);

- еволюція національного самоутвердження розкривається в результаті аналізу концепцій державності та соборності, що мали місце у суспільно-політичній думці галичан.

Теоретична та практична значимість роботи полягає в поглибленні історико-практичних знань щодо специфіки культурно-політичних процесів в Західній Україні у досліджуваний період. Зміст роботи, як і висновки з неї, допоможуть краще з'я-

сувати сутність національного самоутвердження, виявити роль цього чинника в націотворчому процесі України.

Результати дослідження можуть бути використані в лекційних курсах з політології, соціології, народознавства та інших суспільних дисциплін. Матеріали дослідження можуть мати практичне застосування в сучасному процесі державотворення.

Головна мета та завдання дисертаційного дослідження визначили структуру роботи, яка складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку основної літератури з розроблюваної теми.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, аналізується ступінь її розробленості українськими та зарубіжними вченими; визначаються об'єкт, предмет, головна мета та завдання дисертаційного дослідження, окреслюються загальнометодологічні засади роботи, визначаються наукова новизна та практична значимість роботи.

У першому розділі - "Національне самоутвердження як предмет політологічного аналізу" показано, що національне самоутвердження певного народу - це процес, який відображає становлення певної нації як суб'єкта історичного процесу.

Сьогодні в українській науковій думці та працях зарубіжних авторів немає єдиного підходу до тлумачення поняття "національне самоутвердження". Одні автори дотримуються точки зору, що національне самоутвердження - це, з одного боку, процес розвитку і взаємодії національно-специфічних рис і національної самосвідомості, а з другого - інтернаціоналізації суспільного життя (Ю. Римаренко). Інші вважають, що національне само-

утвердження - це процес, що базується на широкій гамі емоційних, символічних, часто неусвідомлених, стихійних і колективних цінностей і діянь та є постійно самовистачальним (Г. Грабович).

Внаслідок аналізу різноманітних підходів щодо тлумачення сутності національного самоутвердження автор дійшов до висновку, що процес національного самоутвердження пов'язаний насамперед з розвитком культурної та політичної активності національної спільноти і проявляється як на рівні критично усвідомленого сприйняття своєї національної індивідуальності, її самовизначення у загальноцивілізаційному просторі так і у неусвідомлених, часто емоційних колективних цінностях і діях.

Проведений аналіз цих процесів показав, що нація постійно перебуває у стані національного самоутвердження. Останнє знає змін у тому розумінні, що в різні періоди воно концентрується навколо головної націотворчої ідеї. Так, в одні історичні періоди рушієм національного самоутвердження є певні культурні та політичні ідеї. Вищим етапом розвитку національного самоутвердження сьогодні, наприклад, виступає входження української нації у світове співавторство.

Все вказує на те, що національне самоутвердження перебуває в постійній еволюції від простого нижчого рівня усвідомлення свого національного буття до іншого більш високого. Підтвердження цієї думки є всезростаюча культурно-політична активізація народних мас, що знаходить своє практичне втілення в створенні національних рухів, становленні політичних партій, державності тощо.

Отже, аналіз процесу національного самоутвердження показує, що він зумовлюється культурними, політичними, економічними

ми та соціальними чинниками. Однак, визначальна роль серед них належить національній свідомості. Найбільш рельєфно остання відображається в політичних ідеях, програмах теоріях розвитку того чи іншого народу.

Найбільш поширеними причинами політизації народних мас виступають соціокультурні та економічні фактори (нівелювання культури, індустріалізація, економічна нерівність, тощо). Вказані чинники у різних ситуаціях можуть проявити себе не однаково, а тому кожний окремий випадок потребує конкретно-історичного підходу. Таким чином, національне самоутвердження кожного народу індивідуальне і зумовлене певними культурно-історичними та соціально-політичними особливостями. Народам, що мають свою державність, характерний один шлях національного самоутвердження, а тим, що прагнуть створити її - інший. Але один факт залишається безперечним - це визнання того, що національне самоутвердження - це процес, який є обов'язковим на шляху становлення національної спільноти як суб'єкта історичного процесу.

Другий розділ - "Особливості національного самоутвердження у Західній Україні" присвячений розкриттю особливостей національного самоутвердження в Західній Україні. Дисертант стверджує, що процес національного самоутвердження у кожного народу є унікальним, а отже, неповторним з погляду творення ним унікальних смислів, певних цінностей, особливих правил інтерпретації та дефініцій, специфічних зв'язків між людьми, які притаманні виключно його полю культури.

В ході дослідження процесу національного самоутвердження на західноукраїнських землях зроблений висновок, що, незважаючи на загальні тенденції, які були характерні національному самоутвердженню українців загалом, слід визнати наявність пев-

них специфічних рис розвитку даного процесу на різних теренах України. Це знайшло своє відображення у деяких культурно-історичних відмінностях та їх носіях. Ці відмінності передусім зумовлені тими обставинами, що впродовж тривалого періоду український народ не являв собою певної цілісності, оскільки входив до складу інших державних утворень з різними економічними та політичними укладами.

Суттєвий вплив на поглиблення національних відмінностей справив релігійний фактор. Відомо, що впродовж багатьох віків релігія на українських землях залишається синонімом культури. За умов відсутності власної держави вона була чи не єдиним інститутом вираження її самобутності. Існування поліконфесійності на українських землях (греко-католицизму на заході та православ'я на сході) багато в чому визначило специфіку формування світогляду населення, що на них проживало.

У формуванні специфіки національного самоутвердження з одного боку, у західних, а з іншого боку, у східних українців велике значення мав мовний фактор. Подібність української і російської мов для українців Східної України мала трагічні наслідки. Вплив же польської мови на українську не був таким руйнівним.

Помітний вплив на поглиблення процесу національного самоутвердження на землях Західної України справило і те, що доля українців даного регіону багато в чому залежала від політики Польщі, де українське питання було виокремлене в адміністративно-провінційному та регіональному аспектах. Така політика сприяла переходу українського питання із площини соціальної і релігійної у площину національну, пробудженню самосвідомості українців, їх ідентифікації.

Великий вплив на пробудження самосвідомості західних українців мала і так звана весна народів Європи. Процеси модернізації в Європі покликали до життя нові соціальні перетворення, яким необхідна була своя державність, своє власне самоутвердження.

Значний вплив на процес політизації, зростання національної самосвідомості галичан, справила політика Відня. Вплив же Росії на західноукраїнських землях в досліджуваний період був незначним. Саме в таких геополітичних реаліях і відбувалося національне самоутвердження західних українців. Таким чином, специфіка національного самоутвердження в Західній Україні була обумовлена самим процесом соціокультурного розвитку і геополітичним становищем.

Початок національного самоутвердження на західноукраїнських землях у XIX ст. невіддільний від становлення українського романтизму, який у своєрідній формі репрезентував національний світогляд. Підсвідоме почуття рідного краю обертається поступово в ідею народності. Народ стає зосередженням духовних інтересів, підвалиною для розвитку національного руху в Україні. На ґрунті зацікавлення історичним минулим починають своє становлення народні студії, діяльність яких поступово сприяє пробудженню національної свідомості українців. Ідея месійності нації набуває функції інтегратора народних мас і знаходить відповідний ґрунт для формування у суспільстві національної ідеї. Від доби романтизму розвиток культури і соціально-політичних ідей органічно переплітається з пробудженням національної свідомості.

В дисертації робиться висновок, що процес національного самоутвердження на західноукраїнських землях на цьому етапі

пройшов у три періоди. Перший період - кінець XVIII ст. - перше десятиліття XIX ст. - характеризується зверненням до рідної мови (І. Земенчик, П. Лодій, І. Лаврінський та ін.). Другий період охоплює друге десятиліття XIX ст. і характеризується створенням перших національних культурно-просвітніх організацій (Перемишльський гурток під керівництвом І. Могильницького) та етнографічно-фольклорних студій. З початку 30-х років XIX ст. починається третій період, особливістю якого є звернення до культурно-історичних коренів українського народу. Важливе місце в цей період посідає творчість "Руської трійці" (М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький). Видання ними альманаху "Русалка Дністрова" стала своєрідним закликом до усвідомлення своєї тожсамості, маніфестом історичної, культурної і мовної єдності західних і східних українців.

У 50-ті роки XIX ст. на західноукраїнських землях найбільш рельєфно простежується політизація народного руху галичан. Цьому процесу сприяла політика Австро-Угорщини, конституційний лад якої давав можливість західній вітці українства розвинути свої сили у різних напрямках. Поширення українофільських ідей із Східної України теж позначилося на політизації народного руху галичан. Особливістю даного періоду є зародження критичного самоусвідомлення не тільки української історії, але й сенсу українського буття, що і є свідченням зародження нової національної свідомості.

Негативний вплив на пробудження національної свідомості галичан справило москофільство на західноукраїнських землях. Аналізуючи політизацію народного руху галичан, автор дослідження показує, що становлення національної самосвідомості було процесом, в якому відобразилася вся попередня підневільна історія існування українців.

Вирішальна роль у процесі національного самоусвідомлення західних українців належить періоду, який у науковій літературі називають франківським (80-ті роки XIX ст. - до першої російської революції). В рамках даного періоду 90-ті роки посідають особливе місце. Саме в цей період свідомість галичан починає проявлятися у формі соціальної ідеології. Неабиякі заслуги у формуванні нової системи цінностей, які базувалися на гуманістичних засадах української ідеї, належать І. Франку, діяльність якого вплинула на перетворення національно-політичного руху у масовий. Саме в 90-х роках з'являються численні національні партії та громадські організації. Помітний вплив на формування національної свідомості в зазначений період справила греко-католицька церква.

Інтенсивність визвольного руху та політичні інспірації інтелігенції у франківський період сприяли зростанню національної свідомості західних українців та перетворенню Галичини у П'ємонт національного відродження. Це знайшло своє практичне втілення в проголошенні Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), а згодом Української Народної Республіки (УНР). У розділі аналізуються причини, що привели до втрати української державності в 20-х роках XX ст. На думку автора однією із найважливіших серед них причин була відсутність єдиної національної ідеї.

Після втрати державності в розвитку національно-визвольному русі на західноукраїнських землях яскраво простежуються три основні тенденції, на які орієнтувалися тогочасні їх мешканці: орієнтація на Радянську Україну; орієнтація на Польщу; орієнтація на власні сили. Ідейною основою останньої орієнтації був націоналізм, який розвивався у двох напрямках - інтегральному та демократичному. Ці течії знайшли своє практичне

втілення у створенні певних політичних партій, громадських організацій та ідеологічних рухів.

Внаслідок аналізу основних етапів розвитку національно-визвольного руху на західно-українських землях зроблено висновок, що процес національного самоутвердження певного народу зумовлюється певними культурно-історичними та соціально-політичними умовами, які є визначальними для даного народу. Культурно-символічний зміст цього національного самоутвердження проявляється на двох рівнях: буденному (свідомість етнічної належності на підставі уявлень про спільне походження) та ідеологічно-політичному, що знаходить своє відображення у конституюванні політико-правових засад національного самовизначення у певному геополітичному просторі.

У третьому розділі - "Проблема державотворення та соборності в суспільно-політичній думці галицьких українців" розкрито еволюцію національного самоутвердження в контексті появи ідей державності і соборності. Це уже є власне перехід українського життя на новий, вищий рівень розвитку у загальноцивілізованому просторі, який триває і по сьогоднішній день. Цей процес відбувається завдяки усвідомленню ідей ширшого порівняльного контексту - слов'янства і європейства, генераторами яких традиційно виступає інтелігенція. Про те як відбувався процес утвердження ідей державності і соборності в Західній Україні свідчить еволюція громадсько-політичної думки - від федералізму до самостійництва. Повною мірою така еволюція знайшла своє відображення у творчому доробку І.Франка. Зокрема, в роботі "Свобода і автономія" вчений розглядає федералізм як принцип розв'язання державно-правових проблем: "... з наданням усім меншим народам горожанських прав, Австрія... скріпилася і виросла в силу, і сим більше права й користі здобувають собі в ній різні народи, тим сильніше вони й держаться тої

Австрії, бачачи собі в ній не ворога, а захист і опору.." тому "...малим народам і народцям нема ніякого інтересу відриватися від великих держав, бо, відірвані вони не були б ані на хвилю безпечні перед сусідніми державами і їх впливами та визиском" [1].

Правда наприкінці 90-х років XIX ст. став помітним відхід І. Франка від принципів федералізму і перехід на позиції самостійництва. Зміну ідейних поглядів мислителя відбиває робота "Поза межами можливого", в якій він визнає необхідність політичної самостійності українців, але проklamує її як віддалений ідеал: "Ідеал національної самостійності в усякім погляді, культурнім і політичним, лежить для нас поки що, з теперішньої перспективи, поза межами можливого..." та "тисячні стежки, які ведуть до його осушення, лежать просто-таки під нашими ногами" [2].

Ідею державності та соборності поділяли і інші автори. З чітко визначеною позицією, федералізму на західноукраїнських землях виступали М.Павлик, О.Терлецький, О.Томашівський, В.Кучабський та інші. Зокрема федералістичні погляди В.Кучабського відображені в роботі "Більшовизм і сучасне завдання Українського заходу: національно-політичні замітки" (1925). Виходячи з позиції національного консерватизму, науковець у своїй концепції монархічної державності наголошує, що справу утворення української державності може вирішити не етнічне об'єднання українців у межах чужої держави, а формування дійсного психічного складу нації в одному певному місці її скупчення. Таким

1 Франко І. Свобода і автономія // Зібр. творів: У 50-ти т. / Іван Франко; Редкол.: Є.П.Кирилюка /голова/ та ін.; АН УРСР інститут ім.Т.Г.Шевченка. - К.: Наукова думка, 1986. - т.45. - С.443.

2 Франко І. Поза межами можливого. Цит. Зібр.т. - С.285. майбутньої української державності в етнічних межах проживання українців.

осередком має стати Галичина. Отже, автор виходить у своїй концепції з визнання федералістичних принципів будівництва

По іншому розумів федералізм О.Томашівський. Специфіка його підходу у тому, що він визнавав необхідність федералістичного зв'язку між Галичиною та Польщею. Таке об'єднання в одній державі, на його думку, дасть своєрідний дуумвірат монархічної держави і греко-католицької церкви. Таким чином, ідея соборності українських земель у О.Томашівського фактично відсутня.

Ідею політичної самостійності України відстоювали Ю.Бачинський, Л.Цегельський, С.Рудницький, Д.Донцов, В.Старосольський, С.Дністрянський, М.Лозинський та інші. Першим серед них цю ідею підняв Ю. Бачинський у роботі "Україна ірредента" (1895). В ній він розглядає проблему соборності всіх українських земель в етнічних межах території проживання українців та розробляє такий аспект майбутньої самостійної української державності, як громадянські устої її функціонування.

Вагомий внесок в розвиток ідеалу політичної самостійності України, розкриття важливості для його реалізації геополітичного фактора зробив акад. С. Рудницький. Погляди вченого на дану проблему знайшли своє відображення у роботах "Огляд національної території" (1920), "Чому ми хочемо самостійної України?" (1915), "Українська справа з погляду політичної географії" (1923) та інших.

Концепцію політичної самостійності і соборності обгрунтовує В.Старосольський. Найбільш повно ця ідея знайшла своє відображення у його працях "Теорія нації" (1922), "До питання про форми держави" (1925), "Держава і політичне право" (1924) і інші.

Політико-правові аспекти будівництва майбутньої держави відображені у державотворчих концепціях С. Дністрянського і

М.Лозинського. С. Дністрянський у праці "Нова держава" (1923) обґрунтовує права кожного народу на самовизначення: "новообразна держава мусить признати самовизначення народів та відкинути анексії, що противляться сьому визначенню" [1].

У працях М.Лозинського ("Уваги про українську державність" (1927), "Галичина в життю України" (1916), "З новим роком 1924: теперішній стан будови Української держави і задачі західноукраїнських земель" (1924)) чільне місце відводиться питанню соборності українських земель. При цьому науковець вважає, що Галичина має стати вихідною точкою визвольних змагань за здобуття соборної незалежної України.

Позицію політичного сепаратизму на західноукраїнських землях відстоював Д.Донцов, погляди якого знайшли своє відображення у працях "Модерне москвофільство" (1912), "Націоналізм" (1926) та ін. Головними засадами волюнтаристичної елітарної концепції дослідника були: воля до зростання, наснага до боротьби та формування свідомості, романтизм, фанатизм тощо. Провідником національного ідеалу Донцов вважав ініціативну меншість (еліту), а методом його реалізації - творче насильство. Аналізуючи роботи Д. Донцова, автор вважає, що, незважаючи на відстоювання позицій політичної самостійності українського народу, все ж в поглядах автора на дану проблему були елементи насильницької волюнтаристичної дії, які не можуть бути прийнятними.

Аналіз проблеми державотворення та соборності у громадсько-політичній думці вище зазначених авторів показав, що вони відбивають еволюцію національного самоутвердження на західноукраїнських землях у досліджуваний період, його внутрішню диференціацію. Крім того, це дало нам змогу переконатися, що від самої національної еліти залежать наслідки утвердження певної

¹Дністровський С. Нова держава. - Відень - Прага - Львів, 1923. - С.14.

національної спільноти у політичному плані. Вони можуть бути або позитивні (підняття на новий щабель розвитку даного народу), або ж негативні (абсолютизація, визнання своєї національної спільноти над цінністю, расистські прояви стосовно до інших народів) тощо.

У заключній частині дисертації робляться узагальнюючі висновки щодо процесу національного самоутвердження та його особливостей на західноукраїнських землях у досліджуваний період. Зокрема, підкреслюється що національне самоутвердження базується на культурно-історичній традиції народу, яка стає передумовою і запорукою політичного пробудження, боротьби за державність. Відзначається роль геополітичного чинника в процесі національного самоутвердження народу, особливо його державотворчої діяльності.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені автором у наступних публікаціях:

1. Петришин Г.Р. Категорія "нація": шляхи формування та розвитку // Україна на шляху до незалежності і демократії: Темат.зб.праць. - Тернопіль, 1996. - С.260-265.

2. Петришин Г.Р. Українська національна ідея і націоналізм //У зб.наук.праць іст.ф-ту ТДПІ. - Вип.2 - Тернопіль, 1995. - С.38-40.

3. Петришин Г.Р. Природа націоналізму //У зб.наук.праць істор.ф-ту ТДПІ. - Вип.1 - Тернопіль, 1994. - С.148-155.

4. Петришин Г.Р. Національне відродження України // "Проблеми національного відродження України": Матеріали регіональної наукової конференції.-грудень 1991 р. Тези наукових доповідей.-Тернопіль, 1991. - С.12-14.

Петришин Г.Р. Проблема национального самоутверждения в Западной Украине (вторая половина XIX ст.- 30-е годы XX ст.).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 - политические институты и процессы. Киевский университет имени Тараса Шевченка. Киев, 1997.

В работе определяются основные особенности национального самоутверждения на западноукраинских землях (вторая половина XIX ст.-30-е годы XX ст.) на основе анализа геополитических и культурно-исторических предпосылок, которые его обусловили и нашли своё отражение в развитии культурно-политической активности народных масс за создание своей государственности.

Petryshyn G.R. The Problem of National Self-Determination on the Western Ukraine Territory /the 2nd half of XIX century-30th of XX century/.

The dissertation is presented to obtain the Politology Sciences Candidate Degree on the speciality 23.00.02-political institutions and processes Kijiv State Taras Shevchenko University, Kijiv, 1997.

The main nation's self-determination peculiarities on the Western Ukraine territory /the 2nd half of XIXc.-30th of XXc./ are given in theses. They are made on the basis of geopolitical, cultural and historic grounds reflected in the nation's activity development and nation s, struggle for state independency.

Ключові слова: національне самоутвердження, національна свідомість, національна самосвідомість, національне самовизначення, національно-визвольний рух, політизація етнічності.

с. 13

Зам. № 7-033У. Тираж 100 прим.

Надруковано у "Поліграфцентрі Київського університету
ім. Тараса Шевченка"

252017, Київ, бульвар Т. Шевченка, 14

435088

AB 37.004